

*Guardians of the Memory
Пазители на паметта*

ДОМЪТ НА БЪЛГАРСКАТА ВЪЗРОЖДЕНСКА КНИГА: ХРИСТО-ДАНОВИЯТ МУЗЕЙ В ПЛОВДИВ

Вера Бонева

Университет по библиотекознание и информационни технологии

Резюме. Статията повествува върху основните факти, свързани с историческото развитие на музея „Книгоиздаване в България през втората половина на XIX и началото на XX век“, създаден в Пловдив в края на 60-те години на миналото столетие. Постоянната експозиция е открита официално на 22 март 1975 г. в къщата на създателя на националното ни книгопечатане Христо Груев Данов (1828 – 1911). Основните обстоятелства, свързани със създаването и утвърждаването на издателското дело, са представени в шест зали посредством веществени ценности, документи, фотографии и др. Старинната възрожденска къща, в която е подреден Музеят, заслужава специално внимание. Тя съчетава визията на типична средновековна кула и артистична възрожденска постройка. В наши дни Музеят на книгопечатането представлява приятен културен топос, разположен току до входа на Стария град. Той привлича много посетители – основно българи, които са вдъхновени от интелектуалното достояние на Възраждането и от персоналния магнетизъм на популярния първосъздател на нашето национално книгопечатане – Христо Груев Данов.

Keywords: museum, Hristo Gruev Danov, book publishing, Plovdiv, Revival period

Петдесет стъпала нагоре към миналото

Пристъпвайки в началото на пловдивската улица „Съборна“, към сърцето на Стария град, погледът ни е привлечен от висока каменна сграда с вид на средновековна кула, иззидана върху начупената скала на Таксим тепе. Още от улицата е видно, че върху плътния каменен паралелепипед е кацнал широк етаж на типична за местната архитектура възрожденска къща – симетрично подредени прозорци, семпло зографисана фасада с ненаатрапчиво маркирани колони и арки в пастелните нюанси на бежовото и кафявото. Току зад извиващата по границата между Таксим тепе и Джебаз тепе пресечна улица извисява ръст катедралният храм „Успение на Света Богородица“, чиято камбанария с неокласицистичния си силует представлява естествен контрапункт на обемната кула, създаваща вторично усещане за средновеко-

вен градеж с внушителните зидове, обгърнали терасирания стръмен двор на странния имот.

Извървявайки двайсетина метра по тротоара стълбище, прикрепен към каменната стена на провокиращия въображението обект, достигахме до отворена врата, украсена със съвременна реплика на стар градски фенер, до който стои мраморна плоча с надпис: „В памет на видния възрожденски обществен и културен деятел Христо Г. Данов¹⁾, основател и издател на в[естни]к „Марица“ (1878 г.), живял в този дом от 1865 г. до смъртта си през 1911 г.; от гражданството и признателните следовници от в[естни]к „Марица“, 1991 г.“. Върху ненаатрапващата се с висока естетичност паметна плоча стои и добре изпълнен бронзов барелеф на общественика, портретуван по една от популярните си снимки във възрастна и професионална зрелост.

Отвъд вратите на Дановата къща ни очаква стълбище – каменно, стръмно, обрамчено от още зидове, начупено, събуждащо представата за лабиринт. Изкачваме се по петдесетте стъпала без притеснение, защото знаем, че отиваме в дом на интелектуалец и общественик – провокативен като старо сказание и отворен като нова книга. В края на леко уморителното стълбище пред очите ни се разтваря уютен възрожденски двор, постлан с каменни плочи, озеленен със здравец, бръшлян и чемшири. От изток се извисява вертикалният силует на Таксим тепе. На север е положена къщата – изящна, необемна и приветлива. Една нова постройка във възрожденски стил затваря подстъпа към отвесната скала, а срещу нея цялото пространство на изток и североизток е отворено и гледката към стария и новия Пловдив е главозамайваща. Като от наблюдателна кула дворът на Дановия дом осигурява шанс на посетителя – случаен или преднамерен, да се полюбува на архитектурното съкровище, разсипано пред погледа му, да попие магията на насложените една върху друга следи от цивилизации, посипали с физическото и със символното си присъствие тепетата и разстлали културното си достолепие между благодатната река и легендарните каменни възвишения.

Грижовен стопанин и любезен домакин на емблематичната средновековно-възрожденска къща на Таксим тепе към настоящия момент е Регионалният исторически музей – Пловдив. В имота се помещава един от основните му обекти – постоянната експозиция „Книгоиздаване в България в края на XIX и началото на XX век“. Обектът е придобил известност и с неофициалното име къща музей „Христо Г. Данов“ – основно поради факта, че в продължение на почти половин век домът е бил обитаван от един от най-влиятелните граждани на Пловдив по това време, а и до наши дни²⁾.

Основен предмет на настоящата статия е развитието и съвременното състояние на Дановия музей в Пловдив – като ключово хранилище на веществените и невестествените следи на българското книгопечатане в най-ранния период на развитието му, но и като перспективен съвременен център за популяризиране на

възрожденското книжовно наследство и на ценностните послания на българския XIX век в цялост. Интерпретативният анализ се основава на документи, преки наблюдения и интервюта с експерти³⁾, които са (или са били) пряко ангажирани с дейността на институцията. Част от съжденията са продукт на неформални контакти с представители на музейната колегия в Пловдив, на разговори с посетители и на някои мои специфични възгледи за недостатъчната отвореност на съвременните български музеи към публиките (масови и професионални) и за неразгърнатия в пълна степен потенциал на структурите на паметта в страната по отношение вграждане на наследеното от предците културно богатство в устоите на съвременното дисперсирано и жадно за високи послания общество.

Христо-Дановата къща

Недокументирани исторически обстоятелства и жиливи градски легенди сочат, че каменната кула с уютната къща на върха ѝ е съществувала още през XVIII век, като нейни обитатели са били монасите на метох, приобщен към мрежата на някой голям манастир – по всяка вероятност Светогорски (Илиева, 2015). Косвено потвърждение на това предположение е близостта до митрополитската църква, както и средищното място във възрожденския град – правило за (раз)полагане на метосите на най-влиятелните манастирски обители със ставропигиален статут.

Със сигурност е известно, че в средата на 60-те години на XIX век установилият се преди десетилетие в града на тепетата Христо Г. Данов купува имота на Таксим тепе и го преустроява за дом на семейството си. По това време издателят е утвърдено име – в локален и в национален план. Той очевидно вече е имал достатъчно средства, за да закупи и ремонтира нетипичната сграда на Таксим тепе. Бил е и твърдо решен да се установи трайно в Пловдив. През 1865 г. издателят се настанява със семейството си в къщата, която е негов дом до смъртта му през 1911 г. (Коларов, 2006). Запазените фотографии от 50-годишния юбилей на неговата издателска дейност (организиран и проведен през 1905 г.) свидетелстват, че в началото на XX век къщата е изглеждала по начин, близък до съвременния – и като вътрешно разположение, и като външен вид.

До средата на XX век къщата е обитавана от наследниците на именития общественик. През 1953 г. тя е иззета от легитимните си собственици по Закона за отчуждаване на едрата градска покрита недвижима собственост (1948). Междувременно е национализирана и печатницата ведно с всичките движими и недвижими активи на едно от най-влиятелните търговски сдружения в сектора на книгопечатането – книгоиздателство „Христо Г. Данов“ (Мосенгов, 1988, 14). Съсипаното семейство на видния възрожденец е оставено на произвола на съдбата, а в продължение на почти две десетилетия къщата се използва за настаняване на наематели на общината – предимно семейства на приближени до комунистическата власт служители.

На 1 януари 1960 г. е създадено ново издателство „Христо Г. Данов“ със седалище в Пловдив и със статут на държавно предприятие. Новото държавно издателство е прононсирано като приемник на книжовната политика на закритото преди десетилетие частно издателство. То обаче не е приемник на неговия юридически статус и на материалните му активи. След стабилизирането на новата структура енергичният първи директор Петко Величков лансира идеята да се създаде музей на книгопечатането към Издателството, който да се базира в Дановата къща. Идеята е одобрена от съответните властови фактори и директорът успява относително бързо да преодолее типичните бюрократични пречки за освобождаване на имота от наематели и за предоставянето му на Издателството. В началото на 70-те години е активизирана и работата по създаване на фонд на новия музеен обект – не само от книжовна продукция на старото издателство, но и от други печатни и веществени материали, пазещи спомена за развитието на издателското дело в България през втората половина на XIX век и първата половина на предходното столетие (Илиева, 2015).

През 1972 г. започва процедура на цялостна реставрация на къщата на тогавашната улица „Хайне“ №2 (днешната „Съборна“ №2). Дейността се осъществява по проект на арх. Петко Кекеманов. Каменните компоненти са укрепени. Издигнати са ненатрапчивите пристройки в двора, за да се осигури повече пространство за постоянната експозиция и за фонда (Костов, 1972; В Пловдив..., 1972; Матеев, 1974). Благоустроен е терасовидният двор със специален акцент върху пространството пред фасадата на къщата. Резултатът от реконструкцията, приключила към началото на 1975 г., е видим и сега, тъй като през изминалите оттогава четири десетилетия имотът не бил ремонтиран основно или реставриран изцяло (Илиева, 1978).

Следващият обрат в историята на къщата е правно-административен. На основание на Закона за възстановяване на собствеността върху одържавени недвижими имоти (1992) наследниците на Дановата фамилия предявяват иск за възвръщане на несправедливо отнетите им сгради, парцели и други имоти в Пловдив. Те получават собственическите си права, но не променят предмета на дейност на обекта. Подписан е договор с общината, въз основа на който емблематичната постройка е предоставена за безвъзмездно ползване от Музея на книгоиздаването. Този договор действа и към момента. Той е основание да приемем, че Дановият музей в Пловдив е продукт на едно относително добре работещо публично-частно партньорство в културния живот на Града под тепетата⁴. И на страната като цяло.

Христо-Дановият музей

Още в хода на ремонтните работи върху Дановата къща, подготвящи музеефицирането ѝ, е взето решение за преминаването на новия културен обект под ведомството на Музея на Възраждането и националноосвободителните борби, ръководен по това време от местния историк Недялко Немски. През

есента на 1974 г. този акт е осъществен и експозицията, посветена на развоя на печатното дело в България от втората половина на XIX и началото на XX век, е подготвена от професионалният екип на пловдивския Музей на Възраждането (Родопски, 1974). Уредничката Анна Илиева е преместена на щат от издателство „Христо Г. Данов“ към споменатия музей и събраните ценности (както разпорежда действащият тогава Закон за музеите и паметниците на културата) са инвентирани във фонда на Музея на Възраждането⁵⁾ (Илиева, 2015). Тогава, както и сега, визираната колекция включва основно печатни издания – учебна литература и учебни помагала с изобразителен, картов и друг характер. Немногобройни, но интересни от гледна точка историята на училищното дело са дидактическите пособия по природни науки, както и някои материали, подпомагащи обучението по хуманитаристика и изкуство.

На 22 май 1975 г. изцяло реставрираният Данов дом ведно с подредената в него и в прилежащата новоизградена постройка постоянна експозиция е открит с официален ритуал. „На тържеството пред Дановата къща – пише два дни след събитието местният вестник, – бяха секретарите на Окръжния комитет на Българската комунистическа партия Л. Василев и Цв. Петков, председателят на Изпълнителния комитет на Градския народен съвет Диран Парилян, ръководители на окръга и града, културни и просветни дейци от столицата и Пловдив. <...> Трицветната лента бе прерязана от Л. Василев и първите посетители разгледаха експозицията, оформена по проекти на художника Б[орис] Китанов. Върнатата от реставраторите първоначална красота на възрожденския архитектурен паметник е в пълно съзвучие с целта, която си поставя събраният с много труд музеен материал. Първите пътуващи книжари, книгоиздатели, забележителният за времето си размах на Хр. Г. Данов, Др. Манчов и техните последователи, първите учебници и преводи, уникални издания на творби от Ботев и Вазов... В пристройката на двора е уредена малка книжарничка и в нея може да се види машината, на която Данов е печатал календарите и книгите, превърнали се в духовни спътници на поколения българи“ (Пловдив..., 1975). Обрисуваният ритуал не е далеч от съвременните практики на първоначално промотиране на нови музеи и експозиции с участието на политици, общественици, културни дейци. Той обаче е интересен с относителната си разтовареност от комунистически клишета и партийно-политически заклинания, присъщи на публичния живот на българското общество през епохата на държавния социализъм.

В случая е важно да се отбележи фактът, че събитието е положено в *национален контекст*, включително и чрез пространни статии в столичния печат. Кореспондентът на вестник „Земеделско знаме“ Розалин Костов прави живо описание на новия музей – в концептуален, дизайнерски и съдържателен план. Представяйки основните експонати, до които посетителят би могъл да се докосне, журналистът дава обширни данни за развитието на книгопечата-

нето и книгоразпространението през Възраждането. От цитираните разговори с уредничките Анна Илиева и Пенка Ангелова той извлича и основното послание на експозиционния наратив, артикулирано с клишетата на тогавашната историопис: „Наистина, за първи път книгата, като исторически паметник, като средство и подтик в националноосвободителното движение, е главен експонат в един български музей – потвърждава уредничката Пенка Ангелова. – А цялата експозиция убедително доказва, че революционният дух на възрожденската книжнина е неделим от атмосферата и съдържанието на нашата буржоазно-демократична революция“ (Костов, 1975). Цитираните тълкувания са трудно разгадаеми за поколенията, формирани след комунистическия режим. Преведени на езика на съвременното знание за Възраждането, те означават, че музейният наратив е вписан в идеологическото клише за второстепенността на всички елементи на публичния живот извън въоръженото бунтовничество – като идеологии и практики. При все това вече е направен опит да се открият и други фактори за радикалната промяна в националното битие – в конкретния случай книгата. Този, макар и плах, опит не е единичен неконформистки жест на пловдивската интелигенция, а е част от една по-цялостна тенденция за разчупване на твърдата и по детински елементарна идеологическа доктрина за националната революция като самодостатъчен компонент на прехода от Средновековието към Новото време (Знеполски, 545 – 550). Така позиционираният на 22 май 1975 г. на Таксим тепе нов експозиционен разказ за Възраждането възсъздава не само малко познати факти и образи на предосвободенското ни развитие, но и отваря по-широк хоризонт за осмисляне на миналото с посредничеството на музейността.

При създаването си експозицията носи името „Пловдив – център на книгоиздаването през Възраждането“. Пловдивски са и основните акценти на възстановените с посредничество на книги, документи, лични вещи и други артефакти исторически събития и личности присъствия. Доколкото е възможно да се установи по запазени фотографии и описания на този първи музейен наратив, той е съчетавал метода на възстановката (възрожденски интериор, кабинета на Хр. Г. Данов, Дановата книжарница) с метода на класическия вещественно-документален наратив. Първата брошура на музея, отпечатана през 1978 г., определено свидетелства, че Дановият музей е колкото типичен, толкова и специфичен компонент на тежнеещата към унифицираност тогавашна експозиционна среда (Илиева, 1978). Също е важно да се отбележи, че дори и след отварянето на обекта за посетители уредничките продължават изследователската работа за попълване на фонда. За техен късмет в началото на 80-те години в мазето на вековната сграда те откриват сандък с писма от архива на Христо Г. Данов, които сега са важна част от фонда на Музея (Илиева, 2015).

През 80-те години обектът запазва статуса си на филиал на Музея на Възраждането и националноосвободителните борби, който, от своя страна, е

част от Окръжния исторически музей в Пловдив. Политическите промени от края на посоченото десетилетие провокират сериозно сътресение в мрежата на институциите на паметта. През 1993 г. окръжните исторически музеи са трансформирани в общински, което нанася силен удар върху техния потенциал и върху възможностите им за ефективна дейност. Ведно с всички бивши структури на Окръжния исторически музей в Пловдив Дановият музей влиза в системата на общинските обекти, въпреки че по това време експозиционният разказ вече е разширен по обхват и полага темата за историята на книгопечатането върху картата на цялата българска етническа територия от периода на Възраждането, Източна Румелия, Княжество/Царство България (Шивачев, 2015).

След създаването на регионалните исторически музеи (28 юли 2000 г.) Дановият музей влиза в административния обхват на новоучредения Регионален исторически музей в Пловдив, чието основно звено е и към настоящия период. Ведно с останалите три обекта на регионалната културна организация – Музея на Възраждането, Музея на Съединението и Музейния център за съвременна история, Дановата къща е един от атрактивните културни топове на големия град⁶. Вече четвърто десетилетие той е отворен за публиките, при все че възрожденската къща в момента неистово се нуждае от ремонт и реставрация, а експозицията – от обновяване както в съдържателен, така и в дизайнерски план.

Осъществявайки с надлежната отговорност основните функции на културна институция, съвременният екип на Музея на книгопечатането не само посреща посетители, но попълва фонда, популяризира делото на Христо Г. Данов, организира образователни инициативи, подготвя временни изложби, поддържа контакти с медиите за създаване на благоприятна публична среда, в която съвременните поколения да осмислят книжовното наследство на Възраждането в логиката на своите познавателни интереси и разбирания (Динев, Кисьова, 2003; Илиева, 1999, 2001, 2006). Полагат се и необходимите грижи за културните ценности, принадлежащи към колекцията на Музея. Поради административната и тематичната обвързаност с Музея на Възраждането тези ценности са регистрирани във фонда на споменатото културно звено като обособена колекция. Материалите, принадлежащи към колекция „Христо Г. Данов“, са разделени на четири части – ок. 4800 единици печатни издания, учебни картини и други печатни помагала (ок. 800 м.е.), ок. 700 архивни документа, ок. 300 не книжовни учебни помагала, лични вещи, произведения на изкуството, фотографии и др. (Кисьова, 2015). Неекспонираните компоненти на колекцията се съхраняват в къща „Георгиади“ – разточително красивия дом на Музея на Възраждането в Пловдив. За тези материали се полагат необходимите грижи по опазване и систематизиране. Не са достатъчни обаче усилията за по-широко отваряне към публиките на културното богатство на

Дановото книжовно и вещественно наследство в частта му, която не е експонирана в къщата на Таксим тепе⁷⁾.

Наблюденията ми върху присъствието на Музея на книгоиздаването в Пловдив в културния живот на града, региона и страната ме убеждават, че обектът притежава привлекателност за публиките и уникален облик. Споменатите особености са продукт на особеностите на сградата, съдържанието на експозицията, личността на патрона и професионализма на екипа. Откритите позитиви се подсилват от постъпателното нарастване на интереса към обектите на историческото наследство в страната и в Европа в контекста на развитието на локалните културни инфраструктури и увеличаване динамиката на културния туризъм.

Визираните позитиви придобиват и нови нюанси във връзка с разширяването на *образователните продукти* на Музея и включването му в мрежата на музеите на образованието на Стария континент. Възстановката на учебната стая от Възраждането, създадена от експертите като сцена на музейни уроци и студентски семинари, става все по-притегателно място за обучение по хуманитарни дисциплини и изкуства в провокираща историческото мислене старовремска обстановка. Тази именно обстановка е своеобразен мост към миналото, по който обучаемият и/или посетителят може да преодолее гравитацията на съвременността и да прескочи за кратко в миналото. Да обогати сетивата си и чрез пряк визуален и мисловен контакт с възрожденските книги и ръкописи. Да се поразходи из работния кабинет на Христо Г. Данов. Да се полюбува на многосказателните стенописи. Да докосне печатарската машина, от чието стоманено тяло са се раждали хиляди учебни книги. Да поумува над странните за днешните образователни технологии учебни уреди и изображения по физика и химия, които са закопчали в умалени или в уголемени модели тайнствата на пренаселената ни планета, митарствата на атомите, разрезите на тленната човешка телесност. И накрая да (о)съзнае, че мощната дидактичност на Дановите културни продукти се дължи не толкова на тяхната съдържателна хомогенност и на научната им убедителност, колкото на неподдаващия се на анализ светъл артистичен размах, с който са сътворени.

Петдесет стъпала надолу към настоящето

Загърбваме двора на Дановата къща и бавно се спускаме по каменните стъпала на времето, за да се вградим отново в приятната суетня на Стария град. Преди това обаче ще направим малко отклонение, изкачвайки поредните стълби. Този път към входа на храма „Успение на Света Богородица“. По стръмната улица, водеща към представителната катедрална църква, отекват жизнерадостни отгласи от разговори и приятелски закачки на студенти, прииждащи от и към разположеното току до храма висше училище. Единични богомолци тихомълком се промъкват през представителните порти

на молитвения дом, прилепени към каменните арки на изящна камбанария. Заобикаляйки камбанарията, достигахме до следващата Данова точка в Пловдив – *гроба на общественика*. Той е разположен от южната страна на църквата в непосредствено съседство с гроба на другия виден пловдивчанин и негов съдружник в издателско-печатарския бизнес – Йоаким Груев. Знайно е, че Дановият гроб е точно на това сакрално място не защото то се намира в непосредствена близост до неговия дом, а защото публичната оценка на дейността му го приобщава към най-високопоставената група от духовни и светски лица на модерната епоха, допринесли изключително много за града и прилежащата му епархия. В реда на личностите, намерили вечен покой до стените на храма, са включени пловдивските митрополити Панарет, Натанаил, Максим, Варлаам, Арсений, още три духовни лица, най-влиятелните фигури на Чалковия род, Христо Г. Данов и Йоаким Груев⁸⁾. В тази представителна група Данов е вписан по оня естествен начин, по който той и присъства в общественото битие на Пловдив и на страната през втората половина на XIX и първото десетилетие на XX век – ненатрапчиво и делово, но плътно и разнопосочно.

Разнопосочно е и присъствието на останалите Данови следи в културното всекидневие на съвременна България. По мое мнение най-голямата чест, която неговите съграждани (като правило придирчиви към личности, които не водят потеклото си от Града на тепетата) са му оказали, е преименуването на едно от сакрализираните тепета в негова чест. Най-високото тепе, на което от незапомнени времена се е издигала градската часовникова кула – Сахат тепе, носи официалното име *Данов хълм*. Тук ще подчертая факта, че това е единственото тепе, чието име е антропонимично. Формалната причина за това (пре)именуване е благоустрояването на хълма, осъществено по времето на Дановото кметуване в Пловдив (1896 – 1899). Същинският тласък обаче идва далеч отвъд мащабната благоустройствена програма на Христо Г. Данов и Йосиф Шнитер, реализирана в края на XIX век. Този тласък произтича от респекта към гражданската доблест и от силното интелектуално лъчение на общественика – черти, (въз)приети от съгражданиите му като достойни за открояване и почитане. Споменатите черти личат и от бронзовия паметник на дееца, положен досама върха на Дановия хълм (Сахат тепе)⁹⁾. Във визираната пластична творба от бронз книгоиздателят е портретуван в зряла възраст и излъчва малко неприсъщи за психологическия си профил строгост и дистанцираност. Леко дистанциран от основните културни пътеки на града е и самият паметник, останал по тази причина сред второстепенните Данови места в Пловдив.

Представеното обстоятелство е компенсирано от пъстроцветието на умственото и физическото прорастване, с което е изпълнено училище „Христо Г. Данов“ в Пловдив – едно от най-оживените места на интелектуална

приемственост между делото на възрожденеца и съвременността. Както е известно, това образователно средище е институционален приемник на първото новобългарско училище в Пловдив, създадено през 1850 г. от Найдено Геров. През 1905 г. за негов патрон е обявен Христо Г. Данов. Фактическите и символни измерения на Дановото дело са вградени по открояващ се начин в училищния делник и празник¹⁰). Не ще и съмнение, че тази вграденост е една от най-смислените трансмисии, преобразуващи просветенските идеали на българския XIX век в познавателни хоризонти и интелектуални умения, съграждащи духовните светове на бъдещите поколения.

Карловското село *Христо Даново* също е сред привлекателните български топоси, свързани с името на книгоиздателя. Получило това име при масовото детурцизиране на поселищната ни география през 1934 г., днес голямото село, разположено в подножието на Стара планина, пази както спомените за хилядолетна човешка дейност в плодородното подбалканско поле, така и доброто име на своя патрон. В центъра на Христо Даново е издигнат негов паметник, който е реплика на пловдивския. Обграден с автентичен селски стобор и с почитта на потопените във всекидневните си грижи жители, Дановият паметник в едноименното село е място на почит към възрожденеца и повод за припомняне на стореното от него в полето на националната ни история.

Паметници на Христо Г. Данов стоят и на още две значими места в страната – в парка „Борисова градина“ в *София* и в центъра на родния град на дееца – *Клисура*. Столичният паметник е издигнат в началото на 30-те години със средства от специален дарителски фонд, а клисурският е последният по хронология бюст на възрожденеца с автор скулпторката Стела Райнова. Изпълнен от местния светъл камък, клисурският бюст на възрожденеца по мое мнение носи силно автентично внушение за личностната монументалност и интелектуалната равновесност на своя труден за вграждане в камък и бронз обект.

В София и в Клисура невещественото наследство на популярния книгоиздател е пренасяно във времето от възпитаниците на *двете училища, за чийто патрон е определен Христо Г. Данов* – столичното 47. Средно общообразователно училище в квартал „Иван Вазов“ и Основното училище в подбалканското градче. С умилителни изложби, снимки, сайтове и тържества учениците от двете училища не позволяват споменът за неформалния „министър на образованието“ на възрожденска България да изтлее или да изчезне (Емануилова, 1993; Готовска, 2006; Ангелова; 2011).

Малък кът в уютния Клисурски музей също повествува върху биографията на влиятелния българин. В *Клисурския музей* се пази и личната библиотека на Христо Г. Данов, част от която е експонирана в старинен библиотечен шкаф. Тази необемна, но показателна за широките интереси на своя собственик кни-

жовна колекция все още не е проучена в достатъчна степен. В контекста на значимостта на издателя нейното библиографско описание подлежи да стане достояние на професионалистите и четящата аудитория – в печатна форма или чрез интернет.

Може би най-яркият и пълноценен знак за жилавостта и жизнеността на позитивното начало на новобългарската книжовност, прикрепено трайно към делото и личността на Христо Г. Данов, е националната литературна награда на негово име, учредена от Министерството на културата, Националния център за книгата и община Пловдив през 1999 г.¹¹⁾ По стечение на ред обективни и субективни обстоятелства през годините, последвали създаването му, този приз се наложи като един от ключовите оценъчни репери за обозначаване на реалния и градивен принос към съвременното писано слово – както на автори, така и на издатели. Нарастващата конкуренция при номинирането и кандидатстването за придобиването му ведно с последващите ритуала по връчването анализи, (само)рефлексии и дебати показват готовността на съвременните творци и разпространители на изящната словесност да мерят духовен и професионален ръст с високите стандарти за създаване и разпространение на книжовна продукция, заложили от първосъздателя на българското издателско дело Христо Г. Данов.

Всяка година на *24 май в Музея на книгоиздаването* се провежда ритуал по връчването на престижната награда (Илиева, 1999). От 1999 г. насам на този ден Пловдив се превръща в столица на българската книжовност, а Дановият дом – в правителствено учреждение, раздаващо почест и литературна слава на писатели, учени и издатели. Така старата метафора за Дановата книжарница като имажинерно министерство на просвещението (Димитров, 1988, 144 – 145) оживява по оня необясним за митарствата на метафорите начин, изпълващ невидимото им битие с фактическа плътност и веществена осезаемост. Почти веществено е чувството за свързаност между високите постижения на възрожденската поезия и проза, достигала до своите (по)читатели с посредничеството на Дановите книги, и творческите светове на най-вещите майстори на съвременното ни езиково изящество, обявени за носители на наградата „Христо Г. Данов“ за цялостен творчески принос – Блага Димитров, Радой Ралин, Вера Мутафчиева, Валери Петров, Ивайло Петров, Антон Дончев. Дори и частичното изброяване имената на лауреатите на националната награда е показателно за наличието на същинска и дълбока приемственост в развитието на българската култура през XIX, XX и XXI век. Приемственост, която в Пловдив има свой физически топос – Музеят на българското книгоиздаване, обитаващ магнетичната Данова къща.

БЕЛЕЖКИ

1. Христо Груев Данов (1828 – 1911) е влиятелен възрожденски и следосвобожденски културен и обществен деец с висок престиж не само в Пловдив, но и в цялата страна. В качеството си на издател и популяризатор на българската учебна книга той се е утвърдил като неформален „министър на просвещението“ още от времето, когато през 70-те години на XIX век книжарницата му се е помещавала в една широка мааза на Узунчаршия в Стария град. За големите си заслуги към българското образование и към популяризирането на позитивното знание той е утвърден за почетен член на Българската академия на науките. Създаденото от него издателство е първата по рода си институция от този порядък в националното ни развитие през XIX век. Тя е и най-дълго съществувалата структура с издателски профил и относително хомогенна политика на подбор на заглавия, автори и тематични ракурси. Издателство „Христо Г. Данов“ подсигурава българския книжовен пазар с качествени и разнообразни книги и други печатни материали от 1855 г. до наши дни с прекъсване между 1948 и 1959 г. Биографията на Христо Г. Данов е подробно представена в няколко монографични изследвания (Барутчийски, 1905; Карагюлев, 1905; Данов, 1978; Мантов, 1978; Димитров, 1988) и в поредица от статии, по-съществените от които са изброени в приложения след бележките библиографски списък.
2. По тази причина в настоящата статия използвам като пълноценни синоними на официалното име и другите наименования, с които обектът е известен в обществото – къща музей „Христо Г. Данов“, Христо-Дановата къща и Дановата къща. Към момента официалното наименование на този обект на културното наследство е музейна експозиция „Книгоиздаване в България през втората половина на XIX и началото на XX век“. За нуждите на по-компактното и гъвкаво изложение съм си позволила в много от абзаците да спестя на читателите цитираното пространно име, заменяйки го с неформалното, но разпознаваемо и уникално за страната „Музей на книгоиздаването“.
3. В хода на подготовката на статията проведох няколко интервюта с музейни експерти – Вера Кисьова (настоящ уредник в Музея на книгоиздаването), Анна Илиева (пенсионер, бивш уредник в Музея на книгоиздаването), Стефан Шивачев (настоящ директор на Регионалния исторически музей в Пловдив). В хода на изложението цитирам фамилиите на тримата респонденти след абзаците, съдържащи информация, която съм получила от някого от тях и която не е потвърдена от друг източник – печатен, ръкописен или дигитален. Посочвам и годината, в която съм провела интервютата – 2015.
4. Сътрудничеството на собствениците на Дановата къща (наследниците на именития пловдивчанин) и ползвателя (Регионален исторически музей – Пловдив) има и своите не дотам продуктивни резултати. Основният сред тях е невъзможността да се регулират отношенията във връзка с

необходимия основен ремонт на възрожденската къща. Общината, която е принципал на Музея, няма правни основания, на които да инвестира средства в ремонт на частен имот. Собствениците също отказват да проявят инициатива в тази насока. По тази причина, дори и при наличието на финансов ресурс в публичния сектор, обновяването на къщата не би могло да се реализира без гъвкаво договаряне със собствениците или без промяна на собственическия статут на Дановата къща (Кисьова, 2015; Шивачев, 2015).

5. Бих искала специално да отбележа, че голяма част от личните вещи на Христо. Г. Данов и част от документите – продукт на обществената му дейност, са предоставени на Музея даром от наследниците на фамилията. Тези жестове на добротворство към града и страната са реализирани след бруталното изземване на имотите и другите активи на фамилията по репресивните комунистически закони спрямо заможните българи от края на 40-те години на миналия век.
6. Регионалният исторически музей е ключова и разпознаваема институция на паметта в съвременния Пловдив. Чрез споменатите четири звена тази институция присъства плътно в културното всекидневие на града. Освен с постоянните експозиции Музеят популяризира богатите си фондове и чрез временни изложби, академични прояви, чествания. Дигитализираните артефакти от колекциите му обогатяват информационния фон, върху който съвременните поколения градят представите си за миналото. Научните сборници и другите печатни издания на Музея са неделима част от съвременния академичен диалог по съществени въпроси на новата и най-новата българска история. // historymuseumplovdiv.org <1 февруари 2016>.
7. В случая имам предвид най-вече осигуряване достъп на специалисти и други потребители до оригиналите на книгите, ръкописите и на другите материали. Също така е необходимо описът на книжовната сбирка да бъде публикуван – в печатна или в дигитална форма. Особено важна част от тази колекция е ръкописната документация, включваща около 700 материала (основно писма), които подлежат на по-обстоятелствено атрибутиране и систематизиране. Метаданните за визираните документи, както и коректни пълнотекстови копия също биха обогатили знанието ни за Възраждането, ако бъдат дигитализирани и представени за ползване (изцяло или частично) на аудиторията на съвременните интернет мрежи.
8. Повече информация за архитектурната и църковната история на храма е представена на сайта на Пловдивската митрополия. Там са описани и част от мотивите за полагането на тленните останки на споменатите личности в сакралното пространство около катедралната църква. // www.plovdivskamitropolia.bg <1 февруари 2016>.
9. Използвам това двойно име, защото в разговорния език на съвременния град с по-голяма интензивност се артикулира името Сахат тепе, а не Данов хълм.

10. Това е осезаемо дори и през интернет сайта на училището, на който има информация както за патрона, така и за инициативите в негова чест. Любопитно е да се отбележи, че учениците са избрали за свой химн едно малко наивистично, но умилително стихотворение, прославящо видния книжовник с думи на гордост и самочувствие: „Пръв книжар и пръв издател / в Пловдив, Сердика, Русчук, / той извезва светли дати / за народа наш неук“. // www.soudanov.org <1 февруари 2016>.
11. Повече информация за споменатата награда е достъпна на сайта на Министерството на културата, където е публикуван статутът ѝ ведно с информация за носителите на призове в различните категории през годините. // www.mc.government.bg <1 февруари 2016>.

ЛИТЕРАТУРА

- Ангелова, Р. (2011). Приносите на Христо Г. Данов за историческото образование през Възраждането. *Любословие*, 11, 56 – 66.
- Барутчийски, С. (1905). *Христо Г. Данов: 1855 – 1905. Биографичен очерк*. Пловдив: Юбилеен комитет [за честване 50-годишнината от началото на книгоиздателската дейност на Христо Г. Данов].
- В Пловдив ще бъде открит първият в страната музей на книгопечатането. (20 август 1972). *Отечествен глас*, (29), 8614, 1.
- Готовска-Хенце, Теодоричка. (2006). Европейският образователен проект на Христо Г. Данов. *Научни трудове. Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“*. [Поредица] *История*, 1, (1). Пловдив, 453 – 460.
- Данов, Хр. (1978). *За теб, мили роде. Избрани статии, спомени и писма на големия български възрожденец и просветител по случай 150 години от рождението му*. Пловдив.
- Денев, В. & В. Кисьова. (съст.) *Христо Г. Данов (1828 – 1911): патриарх на българското книгоиздаване*. [Албум.] Пловдив, 2003.
- Димитров, А. (1988). *Книжарят, когото наричаха министър*. Пловдив.
- Емануилова, Е. (1993). Христо Г. Данов за народните читалища у нас през Възраждането. *Известия на музеите в Южна България*, 18, 151 – 156.
- Знеполски, И. (ред.) (2009). *История на Народна република България. Режимът и обществото*. София: Институт за изследване на близкото минало.
- Илиева, А. (1978). *Христо Груев Данов (1828 – 1911)*. [Албум]. *Музей на Възраждането и националноосвободителните борби – Пловдив*. София.

- Илиева, А. (1999). Книжарницата на Христо Г. Данов в Пловдив и дейността на Пловдивския революционен комитет. Българско възраждане – идеи, личности, събития. *Годишник на Общобългарски комитет и фондация „Васил Левски“*, (2), 159 – 167.
- Илиева, А. (2001). За Христо Г. Данов и разпространението на европейските влияния в Пловдив през Възраждането. *Годишник на Историческия музей в Пловдив*, 166 – 123.
- Илиева, А. (2006). Отново за Христо Г. Данов и ролята му в националноосвободителното движение и Априлското въстание. *Българско възраждане – идеи, личности, събития. Годишник на Общобългарски комитет и фондация „Васил Левски“*, (8), 242 – 251.
- Илиева, И. (30 юли 1999). Наградата Христо Г. Данов. *Култура*, (43), 30, 1.
- Карагюлев, Кл. (1905). *Книжовни трудове и език на Христо Г. Данов*. София.
- Кисьова, В. (2009). Колекцията от учебни стенни картини на къща музей „Христо Г. Данов“ – Регионален исторически музей – Пловдив. *Годишник на Регионален исторически музей – Пловдив*, (6), 203 – 208.
- Коларов, С. (2006). *Христо Г. Данов. Книгоиздатели, литературен живот, творчество*. Документални очерци и статии. Велико Търново: Св. св. Кирил и Методий, 35 – 90.
- Костов, Р. (18 август 1972). В Пловдив се подготвя първият у нас музей на книгопечатането. *Земеделско знаме* (70), 195, 2.
- Костов, Р. (21 май 1975). Главният експерт: Първи по рода си у нас музей на книгоиздаването. *Земеделско знаме*, (73), 99, 3.
- Мантов, Д. (1978). *В ползу роду и народу: Биографичен очерк [за Христо Г. Данов]*. Пловдив.
- Матеев, М. (31 октомври 1974). Пловдивска експозиция за книгопечатането. *Вечерни новини*, (24), 7131, 4.
- Мосенгов, А. (съст.) (1980). *Летопис на издателство „Христо Г. Данов“ 1855 – 1980*. Пловдив.
- Пловдив – център на книгоиздаването през Възраждането. Тържествено бе открита новата музейна сбирка. (24 май 1975). *Отечествен глас*, (32), 9404, 1.
- Родопски, Й. (10 ноември 1974). По стъпалата на Дановата къща. Родолюбието – екскурзовод в бъдещата музейна сбирка, от която ще научим много повече, отколкото знаем сега за Пловдив – център на книгоиздаването през Възраждането. *Отечествен глас*, (31), 9266, 1,2.

REFERENCES

- Angelova, R. (2011). Prinosite na Hristo G. Danov za istoricheskoto obrazovanie prez Vazrazhdaneto. *Lyuboslovie*, 11, 56 – 66.
- Barutchiyski, S. (1905). *Hristo G. Danov: 1855 – 1905. Biografichen ocherk*. Plovdiv: Yubileen komitet [za chestvane 50-godishninata ot nachaloto na knigoizdatelskata deynost na Hristo G. Danov].
- V Plovdiv shte bade otkrit parviyat v stranata muzey na knigopechataneto. (20 avgust 1972). *Otechestven glas*, (29), 8614, 1.
- Gotovska-Hentse, Teodorichka. (2006). Evropeyskiyat obrazovaten proekt na Hristo G. Danov. Nauchni trudove. Plovdivski universitet "Paisiy Hilendarski". [Poreditsa] *Istoriya*, 1, (1). Plovdiv, 453 – 460.
- Danov, Hr. (1978). *Za teb, mili rode. Izbrani statii, spomeni i pisma na golemiya balgarski vazrozhdanets i prosvetitel po sluchay 150 godini ot rozhdenieto mu*. Plovdiv.
- Denev, V. & V. Kisyova. (sast.) *Hristo G. Danov (1828 – 1911): patriarh na balgarskoto knigoizdavane. [Album.]* Plovdiv, 2003.
- Dimitrov, A. (1988). *Knizharyat, kogoto narichaha ministar*. Plovdiv.
- Emanuilova, E. (1993). Hristo G. Danov za narodnite chitalishta u nas prez Vazrazhdaneto. *Izvestiya na muzeite v Yuzhna Balgariya*, 18, 151 – 156.
- Znepolski, I. (red.) (2009). *Istoriya na Narodna republika Balgariya. Rezhimat i obshtestvoto*. Sofiya: Institut za izsledvane na blizkoto minalo.
- Ilieva, A. (1978). *Hristo Gruev Danov (1828 – 1911). [Album]. Muzey na Vazrazhdaneto i natsionalnoosvoboditelnite borbi – Plovdiv*. Sofia.
- Ilieva, A. (1999). Knizharnitsata na Hristo G. Danov v Plovdiv i deynostta na Plovdivskiya revolyutsionen komitet. Balgarsko Vazrazhdane – idei, lichnosti, sabitiya. *Godishnik na Obshtobalgarski komitet i Fondatsiya „Vasil Levski“*, (2), 159 – 167.
- Ilieva, A. (2001). Za Hristo G. Danov i razprostranienieto na evropeyskite vliyaniya v Plovdiv prez Vazrazhdaneto. *Godishnik na Istoricheskiya muzey v Plovdiv*, 166 – 123.
- Ilieva, A. (2006). Otnovo za Hristo G. Danov i rolyata mu v natsionalnoosvoboditelnoto dvizhenie i Aprilskoto vastanie. Balgarsko vazrazhdane - idei, lichnosti, sabitiya. *Godishnik na Obshtobalgarski komitet i Fondatsiya „Vasil Levski“*, (8), 242 – 251.
- Ilieva, I. (30 yuli 1999). Nagradata Hristo G. Danov. *Kultura*, (43), 30, 1.
- Karagyulev, Kl. (1905). *Knizhovni trudove i ezik na Hristo G. Danov*. Sofia.
- Kisyova, V. (2009). Kolektsiyata ot uchebni stenni kartini na kashta muzey "Hristo G. Danov" – Regionalen istoricheski muzey – Plovdiv.

- Godishnik na Regionalen istoricheski muzey – Plovdiv*, (6), 203 – 208.
- Kolarov, S. (2006). *Hristo G. Danov. Knigoizdateli, literaturen zhivot, tvorchestvo. Dokumentalni ochertsy i statii*. Veliko Tarnovo: Sv. sv. Kiril i Metodiy, 35 – 90.
- Kostov, R. (18 avgust 1972). V Plovdiv se podgotvya parviyat u nas muzey na knigopechataneto. *Zemedelsko zname* (70), 195, 2.
- Kostov, R. (21 may 1975). Glavniyat ekspert: Parvi po roda si u nas muzey na knigoizdavaneto. *Zemedelsko zname*, (73), 99, 3.
- Mantov, D. (1978). *V polzu rodu i narodu: Biografichen ocherk [za Hristo G. Danov]*. Plovdiv.
- Mateev, M. (31 oktomvri 1974). Plovdivska ekspozitsiya za knigopechataneto. *Vecherni novini*, (24), 7131, 4.
- Mosengov, A. (sast.) (1980). *Letopis na izdatelstvo "Hristo G. Danov" 1855 – 1980*. Plovdiv.
- Plovdiv – tsentar na knigoizdavaneto prez Vazrazhdaneto. Tarzhestveno be otkrita novata muzeyna sbirka. (24 may 1975). *Otechestven glas*, (32), 9404, 1.
- Rodopski, Y. (10 noemvri 1974). Po stapalata na Danovata kashta. Rodolyubieto – ekskurzovod v badeshtata muzeyna sbirka, ot koyato shte nauchim mnogo poveche, otkolkoto znaem sega za Plovdiv – tsentar na knigoizdavaneto prez Vazrazhdaneto. *Otechestven glas*, (31), 9266, 1, 2.

За подготовката и написването на тази статия получих безценна експертна помощ от Анна Илиева (пенсиониран музеен специалист), Вера Кисьова (уредник в Регионалния исторически музей – Пловдив), Стефан Шивачев (директор на Регионалния исторически музей – Пловдив), доцент Василка Танкова (пенсиониран историк) и от експертите, работещи в отдел „Краезнание“ на Народна библиотека „Иван Вазов“ – Пловдив. Благодаря на колегите, които имаха търпението и вещината да подкрепят усилията ми за съставяне на настоящото изложение на фактите, свързани с историческото развитие и съвременното състояние на Дановия музей и местата на паметта за Христо Г. Данов в България. Задължена съм им и за неформалните разговори, посветени на културния и институционален контекст, в който функционира тази уникална структура на паметта. Мисловните отгласи от тези разговори оживяваха в съзнанието ми в много от творческите моменти на процеса по създаването на този скромен текст. Тези разговори са и в основата на част от формулираните тук идеи за перспективите на Музея като притегателно средище на овещественото знание за историята на българската книга.

София, 1 февруари 2016

THE HOME OF THE BULGARIAN REVIVAL BOOK: THE MUSEUM OF HRISTO DANOV IN PLOVDIV

Abstract. The article reveals main facts of the historical development of the Museum of Bulgarian book publishing (second half of 19th and early 20th century) founded in the city of Plovdiv by the end of 1960s. The permanent exhibition was inaugurated at 22nd of May 1975 in the house of the founder of our national typography – Hristo Gruev Danov (1828 – 1911). The key events, related to emergence and evolution of publishing business were shown in six exhibition halls, via artifacts, documents, pictures, etc. The old Revival house, in which the Museum was arranged, deserves a special attention. It combines the vision of a typical medieval tower and the artistry of a Renaissance edifice. Nowadays, the Museum of typography is a pleasing cultural topos located just to the entrance of the Old town and very close to the Orthodox cathedral. It attracts a lot of visitors, mainly Bulgarians, who are inspired by intellectual dignity of Revival period and by the personal magnetism of the popular originator of our national typography – Hristo Gruev Danov.

✉ **Prof. Vera Boneva, DSc.**

Cultural Heritage Department
State University of Library Studies and Information Technologies
119, Tzarigradsko shose Blvd.
1574 Sofia, Bulgaria
E-mail: v.boneva@unibit.bg